

ІСТОРІЯ КУЛЬТУРИ

УДК 94(392)

Олена Романова

МІСЦЯ ЛОКАЦІЇ ЛІСОВИХ РУСАЛОК У СХІДНИХ СЛОВ'ЯН

У статті проаналізовано народні уявлення щодо локації міфологічного персонажа. На підставі етнографічних джерел другої половини XIX – початку XX ст. автор намагається простежити календарні терміни перебування русалок на суші. Зокрема, висвітлюється питання стосовно переважання їх у лісах, полях, болотах та близько людських поселень.

Ключові слова: демонологія, локації, русалки, Семик, Русальна неділя.

Окреслена проблематика є актуальною у наш час. Адже одним із найбагатших і найколеритніших джерел, за яким можна вивчати культуру й світогляд давніх слов'ян, є міфологія. Завдяки міфології дізнаємося про глибинні витoki духовності й вірувань наших предків. Інтерес до цієї проблематики пов'язаний з відсутністю ґрунтовних досліджень саме з цього аспекту та бажанням розкрити особливості становлення й нагромадження міфологічних уявлень українців, росіян та білорусів про лісових демонів, зокрема лісову русалку.

Наукова новизна полягає у тому, що в статті розглянуто образ лісової русалки через призму її локації в воді та суші.

Предмет дослідження є міфологія східних слов'ян.

Об'єктом дослідження є народні уявлення про місця локації лісових русалок.

Основна мета публікації полягає у тому, щоб дослідити час появи лісової русалки на суші, виокремити місця її найпоширенішої появи.

Завдання пропонованої статті полягають у з'ясуванні питання стосовно локації міфологічного персонажа та виявленні календарних термінів його появи та зникнення.

Інтерес до вивчення цієї проблематики виявився як у сфері діяльності збирачів етнографічних матеріалів, так і у перших спробах внесення цих даних у міфологічні дослідження і в наукові пошуки про слов'янські старовини. Поширення етнографічної діяльності супроводжувалося значним інтересом до історії народу. Сьогодні, використовуючи праці Д. Зеленина [1], наукові дослідження В. Гнатюка [2], П. Чубинського [3], П. Шейна [4], С. Максимова [5], Н. Никифоровського. [6], Л. Виноградової [7], маємо змогу долучитися до міфічного минулого східнослов'янського народу. Вагому цінність у дослідженні демонології лісової стихії становлять етнографічні журнали – "Этнографическое обозрение" [8–11] та "Живая старина" [12].

Давньослов'янські поняття про "добрих" божеств поступово асимілюватися під впливом християнства в одну верховну сутність – Бога. Однак віра у злі сили природи, якими населялися житла, ліси, води, супроводжувала людину і проявляла себе у вірі в лісовиків, водяних, русалок, мавок. Причиною віри в нижчі демонічні істоти виступало прагнення у всьому бачити щось загадкове, міфічне, потаємне. Не останню роль при цьому відігравала таємнича випадковість, яку люди в силу багатьох обставин не могли пояснити. До всього додається марновірство, яке неосвічена людина не могла подолати та й власне не намагалася.

Здавна уособленням злих сил у народі виступав чорт, а його помічниками вважалися нижчі істоти – домовики, русалки, лісовики, болотяники та інші. Їх об'єднував спільний демонізм та приналежність до темних сил. Відмітною рисою між вищим демоном, себто чортом і нижчими силами, було місце їх локації. Останні переважали лише на землі, а саме у лісах, річках, болотах, тоді як сам чорт, жив і на землі й на тому світі [8, с. 26].

Земне походження нижчих демонічних істот, зокрема русалок, про яких йтиметься, легко пояснити. Порушивши загальноприйняте в етнографії уявлення про русалок, як про душ померлих предків, Д. Зеленин виступає з такою гіпотезою. У своїй праці він називає русалок "заставними покійниками", тобто тими, хто помер передчасно не своєю смертю. Таких небіжчиків, згідно з християнською традицією, не відспівували у храмах, хоронили без церковного благословення і позбавляли звичайного поминання. Отже, їх душі не змогли відійти у потойбіччя, натомість залишалися у світі живих. "Заставні небіжчики" належали до тієї категорії померлих, чий енергетичний потенціал не був витрачений за життя. Після смерті їх діяльність не припинялася, а поновлювалася з новою, уже демонічною силою, скерованою проти людини. Небезпека, що виходила від них, полягала в тому, що ця невикористана життєва сила забирає душу в живих, як сама смерть та веде за собою у могилу [2, с. 166].

Відповідь на питання стосовно місця проживання русалок не є однозначною і простою, про це пише Д. Зеленін так: "У нас издавна считают русалок речными девами. Между тем некоторые из наших источников решительно ничего не знают о жительстве русалок в воде" [1, с. 166].

З'ясування відомостей щодо місця проживання міфологічного персонажа в подальшому розкриває особливості його зовнішності, характеру, звичок, вподобань тощо. У випадку з ідентифікацією місця перебування русалок усе значно складніше. На виявлення низки особливостей русалок впливають календарні терміни їх появи на землі. Це Зелені свята й пов'язані з ними Семик, Трійця, Русальна неділя [1, с. 166].

Зелені свята присвячувалися проводам весни, вшануванню водяних духів (русалок) і беріз, а також поминанням покійних, у тому числі "закладених". У давнину їх, імовірно, пов'язували з ярилиним днем, у християнський час святкування було поставлено у залежність від Великодня та Трійці. Зелені свята, зазвичай, починалися на сьомому тижні після Великодня, перед Трійцею. Звідси походить ще одна назва Святка – "семицька неділя, а семицький четвер" іменувався "Семиком". Через змінність дати русалії могли тривати майже місяць, якщо Великдень, а, отже, і Трійця були ранніми: з кінця травня по кінець червня (за старим стилем). У православному календарі Святки завершувалися петровим днем, а у язичницький час – закінченням русалій, найімовірніше, було свято літнього сонцестояння – Купала [1].

Як свідчать джерела, основним і найбільш тривалим місцем перебування русалок виступали ріки. Однак із зміною сезону та настанням весни місце їх локації змінювалося. Русалки покидали водне середовище, вони з'являлися на суші: "Выходя из глубоких вод, они разбегаются по соседним лесам и роцам и совершенно смешиваются с лесунками..." [13, с. 122]. Здебільшого їх бачили у лісах, полях, рідше – поблизу боліт і людських поселень.

Свідчення стосовно життя й зміни локації русалок у східних слов'ян дуже подібні між собою. Спробуймо для початку дослідити міфологічні уявлення росіян.

На сезонність проживання русалок та належність їх до різних стихій природи у подавав В. Добровольський. Відправним моментом у виході русалок на сушу був духів день. Це древнє християнське свято на честь третьої особи – Трійці. Згідно з православним ученням, саме сходження Святого Духа на апостолів явило піклування Триєдиного Бога: Бог Отець творить світ, Бог Син спокутує людей від рабства диявола, а Бог Дух Святий освячує світ через Церкву. У цей день заборонялася будь-яка робота. З цього періоду наступало справжнє тепле літо, тому в народі говорили: "До Духа не знімай кожуха" [14, с. 208].

Духовим днем починався русальний тиждень. За переказами, під час якого русалок можна було побачити поблизу річок, на квітучих полях, у галях і, звичайно ж, на перехрестях доріг і на кладовищах. "До Духова дня онъ живутъ въ водахъ; на Духовъ день русалки выходятъ изъ своихъ жилищъ и плещутся на поверхности воды. Тогда русалки могутъ заходить и далеко отъ мѣста своего обитания, въ лѣса и рощи" [12, с. 12]. Таким чином, бачимо конкретну вказівку на перебування їх у лісі та полі.

Зокрема, у Лівенському повіті Орловської губернії віра у існування русалок жила разом з існуванням лісу: "Русалки водились только тогда, когда было здѣсь много лѣса" [9, с. 165]. У Калузькому повіті русалки живуть здебільшого у річках, а "с Троицына дня до Петрова в лесах, качаются на древесныхъ сучьях" [1, с. 167].

Не заперечує сезонної зміни жител русалок й С. Соловйов. Вважаючи русалок утіленням душ померлих предків, він так обґрунтовує їх земне коріння: "Съ Троицына дня до Петрова поста Русалки живут на зѣмле, въ лѣсахъ, на деревьяхъ, любимомъ прибываніи душъ по смерти" [15, с. 37].

Навесні поява русалок пов'язувалася з оживленням усього на землі. Для душ померлих предків світ живих ставав таким же доступним, як і за життя. Зима ж у цьому сенсі виступала втіленням темряви, куди відходили на певний час померлі: "Зима есть время ночи, мрака для душъ усопшихъ; но какъ скоро весна начинается сменяетъ зиму, то прекращается и ночной путь для душъ, которыя поднимаются къ небесному свѣту, возстаютъ къ новой жизни" [15, с. 34]. Очевидно, ця думка пов'язана з культом Сонця. Так, з появою перших весняних променів усе живе прокидалося, потойбіччя відкривало свої ворота у світ живих. Кінець русальної неділі, троїцин день був завершальним етапом свята. У цей день, за означенням С. Соловйова, русалки падали з дерев:

Русалочки, земляночки

На дубъ лезли, кору грызли,

Свалилися, забилися [15, с. 39].

У цих рядках важлива назва "земляночки", що характеризує їх, як жителок земних недр, а гойдання на гілках дерев вважалось улюбленим заняття русалок. Дереву виступали для них не лише знаряддям для забав, а й місцем перебування на певний час.

На думку С. Максимова, русалки з Троїциного дня до осені навіть жили на деревах, обираючи при цьому "развесистую, склонившуюся над водой иву или плакучую березу, где и живут" [16, с.102]. Любили вони старі дуби, а про ліс, як переважне місце перебування русалок свідчать давні оповіді. В одній із них йдеться про зустріч теслі Гаврила з русалкою у лісі: "...русалка сидит, качается и его к себе зовет, а сама помирает со смеху" [16, с. 64]. Здебільшого у такому образі веселої, гомінкої діви вона являлася людям.

Непоодинокі свідчення називають місцем перебування русалок поле. "Во время цветения хлеба русалки гуляют во ржи" [10, с. 25]. З'являтися одному у полі було вкрай небезпечно. Такі дії могли вартувати людині життя. В. Добровольський з особливою пересторогою наголошував на цьому: "На Кривой недъль опасно ѣхать одному чрезъ засъянное рожью поле: русалки могут напасть и замучить" [12, с. 12]. Про гуляння їх у житі свідчать наступні рядки: "Русалки начинают багать по ржи, бить въ ладоши и кричатъ: бухъ!бухъ! соломянный духъ! Мене мати породила, нехрещену положила"[10, с. 274].

Згідно з свідченнями Д. Зеленина, бачили русалок на семицькій неділі у житньому полі у Калузькій губернії. У Малоярославецькому повіті на троїцькій неділі русалки "блуждали по озимовым полям и ерникам" [1, с.168].

На думку С. Соловйова, існували й криничні русалки. Належність їх до криниці, як і до лісу, він пояснював через зв'язок з померлими предками. Криниці, вважалися місцем переходу зі світу мертвих у світ живих, звідки виходили душі померлих. "Въ Черниговской губернии, въ Новгород-Сверскомъ, есть уважаемый народом родникъ Заручайская криница, или Сухомлинская, иначе родникъ Ярославовъ, впадающій въ Десну; на сруб этой криницы, на разсвѣтъ въ зеленую недълю, по народному поврью, сидятъ Криницы, прекрасныя дъвы съ русыми волосами, которые он расчесывають" [15, с. 37]. У народі побутувало повір'я про заборону збереження яєчних шкарлупок. Це пов'язано з уявленням про те, що русалки нібито робитимуть з неї для себе кораблики й плаватимуть на зло людям.

О. Афанасьєв вважав криниці, ріки й моря, населені русалками – згадкою про небесні дощові джерела. Народна фантазія населяла русалками гори та ліси й таким чином ріднила їх не лише з водяними, але й з гірськими та лісними, тобто грозивими духами. Перекази про гори як житла русалок, майже забуті: "Предание о горах, как обиталищах русалок, почти позабыто на широких равнинах Руси, потому что отсутствие горнах возвышенный лишило это древнемифическое представление необходимой для него обстановки..." [13, с. 121].

Так, про належність русалок до гір свідчень небагато. Деякі з джерел, говорячи про належність русалок до стихій, спершу називають гори, надаючи виняткової переваги саме цій місцині: "Русалки, дьяволы женскаго рода, живущія въ горах, въ рѣкахъ и болотах...; часто ихъ видятъ бѣгающихъ по горахъ" [17, с. 283].

Інколи русалок бачили близько людських поселень. Очевидно, віра у це зумовлена негараздами, які починались у родині: "...Зелени свята называе народъ "Русалчинъ Великдень". Черезъ той часъ Русалки перебувають на землі, заходять до людських мешкань та вьтворюють людямъ розлични пакости" [18, с. 232].

Українські міфологічні уявлення стосовно локації русалок дуже близькі до російських. Їх так само бачили біля берегів річок, у лісах та на полях. Найпершим і найпоширенішим місцем їх перебування був берег річки. Це було символічне місце. Тут русалки розчісували волосся гребенем, влітали у нього пахучі квіти, плели вінки, водили хороводи. "Русалки – водяные красавицы; ночью, при луне, онъ выходятъ на берега озеръ, рѣкъ, ручьевъ нагія, въ вѣнкахъ изъ осоки и древесныхъ вѣтвей; он садятся на травъ, расчесывають косы, или водятъ хороводы" [3, с. 207]. "Русалки–водяне красавицы; ночью при луне они выходят на берег озер, рек, ручьев, нагие, в венках из осоки и древесных ветвей; они садятся на траве, расчесывають косы или хороводы вьдут" [18, с. 80].

Настання Трійці вважалось відправним моментом появи русалок на суші. "На Тройцын день они выходят в лес; там целую неделю они качаются по ветвям дерев, поют, играют, бегают по берегам рек и озер, катаются по росистой траве. Накануне Духова дня бегают во ржи, хлопают в ладоши, хохочут..." [18, с. 81].

Г. Барвінок у праці "Русалка" подає незаперечні відомості на підтвердження факту земного проживання русалки: "Изъ жита, которое начало красуватись, вышла "русалочка". Так называли всъ въ одно слово маленькую, совсьмь голуу дъвочку" [19, с. 4].

На належність русалок до лісу у своїх матеріалах зазначав В. Гнатюк. Дослідник при цьому основну увагу акцентував на заняттях русалок: "У лісі гойдаються на деревах, ухопившись за гіле руками" [2].

І. Нечуй-Левицький зазначав те, що живуть русалки у морі, річках, криницях і ставках. Але навесні їх можна побачити лише у лісі та на полі. Виринувши з води, русалки чіпляються на вербах, гойдаються на гіллі, бігають по траві, неначе вітер, кричать у лісі, бігають по луках, по житах [20, с. 4].

Побачити русалку на Зелені свята можна було і в українських селах. Заходили вони здебільшого до тих господинь, котрі нехтували пересторогами русальних свят. Так, на Чернігівщині жінка прогнівила русалок тим, що прала білизну в понеділок після Трійці, тобто на духів день. За те невинна господиня ледь не померла від лоскоти русалок [1, с. 175].

Жителі с. Яремки, що на Київщині, на русальний тиждень спеціально вирубували берізку в лісі й ставили її під вікном, щоб русалки гойдалися. Робили це для того, щоб розважити русалок, догодити їм в ігрищах та уберегтися від їх злих витівок. Березу ставили біля кожної хати, а подекуди – і під кожним вікном. Скільки вікон, стільки й беріз [21, арк. 9]. Інколи замість берези у дворі закопували осику [22].

Полюбляли русалки влаштовувати свої забави у млинах. Із уст очевидців усе було так: "Многие из наших малороссиянок, купаясь под "лотоками" мельниц, видали, как русалки, сидя на вертящемся мельничном колесе, чесали себе волосы, с хохотом кидались с колеса в воду, шутя вертелись с ними ныряли под мельнику с криком: куку!" [18, с. 82].

Дотичними до українських є білоруські свідчення про русалок. М. Нікіфоровський вважав, що перебування русалок на суші має чітко визначені терміни, за виконанням яких стежить найстарша серед русалок. На березі русалки могли залишатися стільки часу, скільки того потребувало осушення їх тіла й волосся від мокроти. Надмірне осушення могло закінчитись для русалки смертю. Очевидно, такий погляд на життя русалок дає підстави вважати їх мешканками більше водного середовища, а ніж земного. Цікавим є факт про кількість води, що мають на собі русалки: "Какова тяжесть этой воды, можно заключить из того, что расчесываньем своих мокрых волос в течение, например, часа она может извлечь столько воды, что ее достаточно будет для затопления целой деревни" [20, с. 82].

Період, який був небезпечним для появи русалок на суші – русальний тиждень: "Только в Русальную неделю (восьмую по Пасхе) русалки выпускаются на сушу на более продолжительные сроки, причем устраняется помянутая опасность погибнуть на суше" [6, с. 86].

Належність русалок і до води, і до суші помічаємо у праці А. Богдановича. Він називав русалок земноводними не випадково, при цьому обґрунтовуючи свої слова календарними термінами їх появи у різних стихіях: "Русалки, могут считаться земноводными, потому что обитают в воде только с осени до Русальной недели (первая после Троицы). Тогда они выходят из воды и поселяются на ветвях деревьев, особенно на березах. Русалки качаются на их гибких ветвях, подзывая прохожих: человек! человек! ходи колыхаться!" [23, с. 77].

Про появу русалок весною на суші свідчать багато джерел. За переконанням жителів села Озерков Новгородського повіту Мінської губернії, русалки з'являються з води навесні, близько Великого четверга, і живуть до пізньої осені [4, с. 197].

У міфологічних уявленнях білорусів серед місць локації русалок бачимо берег річки. У Мінській губернії русалки, маючи вигляд то красивих, то потворних жінок, виходили на берег. Тут вони заплітали своє довге волосся, що світилося в темряві, плели вінки й прикрашали ними голови. У цей час небезпечно було з'являтися одному на березі річки, особливо якщо з'являлися яскраві рухливі вогники. Така пригода могла закінчитися для путівника неминучою смертю: "Заманят они смельчака игрой бесчисленных огней, увлекут неотразимой силой печальной песни, и он безвозвратно погибнет в болотной трясине или в голубине темных вод. На предсмертные крики его жестокие обитательницы водяного царства будут отвечать злым хохотом" [8, с. 38].

Як і за уявленнями росіян та українців, білоруські русалки також жили на деревах, здебільшого обираючи дуб та липу. Жителі Бобруйського повіту вдаються до опису занять русалок вночі: "Ночью же русалки дѣлають на деревьях качели и качаются на них подстерегая жертву" [4, с. 196]. Згідно з іншими даними, на деревах русалки розмотують нитки, накрадені у жінок, які вкладалися спати без молитви [4, с. 197].

П. Шейн не надав виняткової переваги лише лісистій та водній місцині русалок. Серед локацій він виділяв також поля та городи. Особливо до вподоби їм житнє поле, яке русалки обирають за певними критерієм: "Появляются для своих плясок не во всякому ржаномъ полѣ, а только исключительно въ томъ, которое занимаетъ значительное пространство" [4, с. 196].

Про виняткові вподобання русалок щодо ігрищ у житньому полі та їх забави наголошує Д. Булгаковський: "Русалки ни одного хлѣба нѣ любятъ въ полѣ, кромѣ ржи, где катають яйца въ Навскій великъ день" [24, с. 190].

Заходять русалки до людських поселень. Часто бачили, як вони сидять на тині та на деревах у дворі [1, с. 172].

У білорусів існують свідчення про належність русалок до болота. Зовнішній вигляд мешканок болота не мав нічого спільного з прекрасними дівами. Русалки такої місцини старі, потворні, брудні та злі нечисті. Вони не мають пари, живуть самотньо у своєму брудному болоті [6, с.173].

Згадки про перебування русалок на кладовищі знаходимо у В. Шейна. Основна ознака перебування злостивих русалок – вогонь, що палав: "Посльь заката сонца можно иногда замьтить на кладбищъ огонь. Это значитъ что русалки вышли для своихъ забавъ..." [4, с.197].

Уважаючи русалок наполовину мешканками водного середовища, у східних слов'ян поширеним було твердження про життя русалок на дні водойм у казкових палацах, кришталевих замках, де одні розчісують свої золоті коси, інші відпочивають на лежанках із дорогоцінних мушель. Забираються вони туди з осені й живуть усю зиму аж до весни. Їх прозорі тільки здригаються від холоду, бо промені сонця не доходять до них [1].

В. Гнатюк так описував водне середовище: "Вони живуть на дні ріки в чудових, хрусталих палатах. Як місяць зійде в ночі вони виходять на берег і співають чарівні пісні, а хто лиш зачує, підходить ближче" [2, с.129]. Схожі свідчення про перебування русалок під водою "въ великолѣпныхъ хрустальныхъ чертогахъ" знаходимо у П. Чубинського. "Подводные жилища малорусских русалок – по одним гнезда, свитые из соломы и перьев, украденных ими в селе у поселян на Зеленой неделе, а по другим – дворцы, построенные из морских раковин, блестящие жемчугами, яхонтами, серебром и кораллом" [3, с. 176].

Звернувши увагу на ряд локацій русалок, можливо, варто брати до уваги той факт, що місце перебування русалок пов'язане з місцем їх смерті. Так, утоплениці назавжди ставали заручницями рік, а похоронені у лісі – удавленики, померлі нехрещені діти та викидні вважалися духами лісу, а отже, перетворювалися на лісових русалок Обґрунтування цього погляду знаходимо у Д. Зеленина [1, с. 176], Д. Ушакова [11, с. 165]. Тому, що "закладені покійники" перебували тільки на місцях своєї смерті, здавалося б логічним пояснення про існування водних та лісових русалок. Але таке твердження певною мірою заперечує їх сезонну появу в лісах, на полях та у річках.

Отже, аналізуючи образ лісової русалки та пов'язані з нею русальні свята, більш обґрунтованою є думка про те, що місце локалізації русалок безпосередньо залежить від пори року та комплексу святкових дій і є домінуючим у вирішенні належності їх до стихій природи: води чи суші. Русалка, таким чином, виступає втіленням двох стихій, живучи головним чином, у водах, у лісах і на полях.

Список використаних джерел

1. Зеленин Д. К. Избранные труды. Очерки русской мифологии: Умершие неестественною смертью и русалки / Д. К. Зеленин. – М.: Издательство "Индрик", 1995. – 432 с.
2. Гнатюк В.М. Знадобы до української демонології. // Етнографічний збірник. – Т. 33–34. – Львів, 1912. – Т. 1–2. – 461 с.
3. Чубинский П.П. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край, снаряженной ИРГО, Юго-западный отдел / П. П. Чубинский. – СПб., 1871–1877. – Т. 1–7. – Т.1. – 468 с.; Т.2. – 688 с.; Т.3. – 486 с.; Т.4. – 716 с.; Т.5. – 1210 с.; Т.6. – 408 с.; Т.7. – 614 с.
4. Шейн П.В. Материалы для изучения быта и языка русского населения Северо-Западного края / П. В. Шейн. – СПб., 1887. – Т. 1. – 585 с.
5. Максимов С.В. Куль хлеба. Нечистая, неведомая, крестная сила / С. В. Максимов. – СПб., 1903. – 530 с.
6. Никифоровский Н. Я. Нечистики. Свод простонародных в Витебской Белоруссии сказаний о нечистой силе / Н. Я. Никифоровский // Виленский временник. Вильна, 1907. – 103 с.
7. Виноградова Л.Н. Народная демонология и мифо-ритуальная традиция славян / Л. Н. Виноградова. – М.: Индик, 2000. – 432 с.
8. Ляцкий Е.А. Представление белоруса о нечистой силе / Е. А. Ляцкий // Этнографическое обозрение. – 1890. – № 4. – С. 25–41.
9. Юшин П. Ворования русского народа в Ливенском уезде Орловской губ. / П. Юшин // Этнографическое обозрение. – 1901. – № 1. – С.164 – 166.
10. Колчин А. Ворования крестьян Тульской губ. / А. Колчин // Этнографическое обозрение. – 1899. – № 3. – С. 1–61.
11. Ушаков Д.И. Материалы по народным верованиям великороссов / Д. И. Ушаков // Этнографическое обозрение. – 1896 – № 2–3. – С. 146–205.
12. Добровольский В.М. Нечистая сила в народных верованиях (по данным Смоленской губ.) / В.М. Добровольский // Живая старина. – 1908. – Вып. I. — С. 1–16.
13. Афанасьев А.Н. Поэтические воззрения славян на природу / А. Н. Афанасьев. – СПб., 1865–1868. Т. 1–3. – Т.1. – 411 с.; Т.2. – 396 с.; Т.3. – 414 с.
14. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: Словник-довідник / В. В. Жайворонок. – К.: Довіра, 2006. – 703 с.
15. Соловьев С.М. Очерк нравов, обычаев и религии славян, преимущественно восточных, во времена языческие / С.М. Соловьев. – М., 1850. – 50 с.
16. Кожевников Л.А. Славянские языческие боги, духи и нечистая сила / Л.А. Кожевников. – Казань, 1994. – 84 с.
17. Чулков М. Абевага русских суеверий, идолопоклонческих жертвоприношений, свадебных простонародных обрядов, колдовства, шеманства и проч. / М. Чулков. – М., 1786. – 362 с.
18. Маркевич Н.А. Обычаи, поверья, кухня и напитки малороссиян / Н. А. Маркевич. – К., 1860. – 171 с.
19. Барвинок Г. Русалка (этнографический рассказ) / Г. Барвинок // Киевская старина. – 1889. – № 7. – С. 64–109.
20. Нечуй-Левицький І.С. Світогляд українського народу: ескіз української міфології / І. С. Нечуй-Левицький. – Київ, 2003. – 145 с.
21. Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнографії НАН України ім. М.Т. Рильського, відділ архівних матеріалів, ф. 14-5, од. зб. 647, 21 арк.
22. Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнографії НАН

України ім. М.Т. Рильського, відділ архівних матеріалів, ф. 14-5, од. зб. 644, 21 арк. 23. Богданович А.Е. Пережитки древнього мирозерцання у белорусов. Етнографический очерк / А.Е. Богданович. – Гродно, 1895. – 186 с. 24. Булгаковський Д.Г. Пинчуки. Етнографический сборник / Д. Г. Булгаковський // Зап. ИРГО по отд.этно. – Т. XIII. – Вып. III. – СПб., 1890. – 200 с.

Елена Романова

МЕСТА ЛОКАЦИИ ЛЕСНЫХ РУСАЛОК У ВОСТОЧНЫХ СЛАВЯН

В статье делается попытка проанализировать народные представления о локации мифологического персонажа. На основании этнографических источников второй половины XIX – нач. XX века автор статьи пытается проследить календарные сроки пребывания русалок на суше. В частности, освещается вопрос о преобладании их в лесах, полях, болотах и около человеческих поселений.

Ключевые слова: демонология, локации, русалки, Семьк, Русальная неделя.

Olena Romanova

LOCATIONS OF THE FOREST MERMAIDS AT EAST SLAVIC

A location of mythological personage was tried to analyze at the article. Based on ethnographic sources of the second half of XIX – early XX century, the article's author tries to retrace mermaid's calendar dates of staying on land. In particular, the issue of the prevalence in the forests, fields, marshes and around human settlements is highlighted.

Key words: demonology, locations, mermaids, Semyk, mermaid's Sunday.

УДК 392+82-3 (477)

Оксана Ятишук

ЕТНОГРАФІЧНІ ЕЛЕМЕНТИ ПРОЗОВО-ДРАМАТИЧНИХ ТВОРІВ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

У статті проаналізовано використання у прозових творах Т.Шевченка етнографічних елементів українського народу, показано внесок митця у народознавчу науку свого часу.

Ключові слова: етнографія, Російське географічне товариство, Археографічна комісія, обжинки, сватання.

Звернення Т. Шевченка до етнографії і фольклору зумовлене творчою позицією письменника. Широке використання матеріалу, що розкриває побут, обряди, звичаї, характер українського народу, служило реалізацією основного ідейно-художнього задуму твору.

Не ставимо перед собою завдання охопити усе багатство етнографічного матеріалу, використане Т. Шевченком у творчій діяльності, а хочемо лише звернути увагу на те, наскільки широко він вивчав минуле українського народу, його матеріальну і духовну культуру, побут, звичаєве право і фольклор.

У цій праці робиться спроба висвітлити погляди Т. Шевченка на етнографічний елемент та їх завдання, розглянути те, що він зробив у цій галузі, у вивчення життя й побуту українського народу.

Це дослідження – спроба здійснити етнологічний підхід до контексту прози Т. Шевченка і спроба виявити, як, та у якій мірі і у якій формі у його творчості відображені ті чи інші етнографічні матеріали.

Завдання статті: порівняти, як історична реальність співвідноситься з літературним відображенням, усвідомити, що стоїть за кожним конкретним описом, знайти критерій етнографічного факту у літературному творі, порівнявши його, в міру необхідності, з відомими історичними, документальними, меморіальними джерелами.

Першим, хто спробував охарактеризувати етнографічну діяльність Т. Шевченка, був М. Сумцов, який у працях "Мотивы поэзии Шевченка" та "Этнографизм Тараса Шевченка" намагався висвітлити його погляди як дослідника народного життя, "...однак, по суті, обмежився аналізом використання фольклорних матеріалів в художніх текстах Шевченка і лиш частково торкнувся характеристики власне етнографічних матеріалів" [8, с. 4].

Для того, щоб виконати завдання цього дослідження, потрібно узагальнено охарактеризувати розвиток етнографічної науки того періоду.